Näsinneula on Tampereen maamerkki Amurin pohjoispuolella Särkänniemessä. Amurin osa-alueet: tornitalojen rivi radan varressa, lamellitalot alueen keskellä ja matalammat pistetalot kuvan vasemmassa alakulmassa. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja SkyFoto Group 2009-2010.

Amuri - kerrostaloalue Tampereen keskustan kupeessa

Hannele Kuitunen

Tampereen Amurin uudistaminen oli yksi suomalaisten kaupunkien modernisoimisen dramaattisista esimerkeistä: puusta 1800-luvun loppupuoliskolla rakennettu ja pääosin työväen asuttama yhtenäinen puutaloalue muutettiin 1960-luvun lopusta alkaen keskiluokan asuttamaksi betonista rakennetuksi kerrostaloalueeksi. Uudistus oli ennen kaikkea sosiaalinen projekti, ja sen tarkoitus oli tuottaa parempaa asumista asuntopulasta kärsivään kaupunkiin. Hyvät tavoitteet toteutuivat, mutta eri tavalla kuin ehkä oli ajateltu. Amurin kaltaiset alueet ovat jälleen kaupunkisuunnittelun kohteena, koska kaupungistumiseen vastataan kaupunkeja tiivistämällä. On tärkeää, että nykysuunnittelussa tunnistetaan aiempaa paremmin, millaisia ominaisuuksia ja arvoja näillä alueilla on ja että arvot myös huomioidaan. Amuri on väljä, vehreä ja sen mittakaava on inhimillinen. Nykyiselle kaupunkisuunnittelulle ne ovat hyviä lähtökohtia, jotta puistojen ja puiden kaupunginosa on vastakin vihreä keidas Tampereen keskustan länsilaidalla.

Kaukana lähellä Amurissa

Amuri sijaitsee läntisessä osassa Tampereen kantakaupunkia Pohjanmaan radan ja Pirkankadun välisellä alueella, Hämeenpuiston länsipuolella. Aluetta halkoo Satakunnankatu, joka jakaa alueen pohjoiseen ja eteläiseen osiin IV ja V. Kuva: kartat.tampere.fi. Digitointi Hannele Kuitunen 2018.

Amurin kaupunginosa sijaitsee noin kilometrin etäisyydellä Tampereen ydinkeskustasta. Kaukana Siperiassa sijainneen Amurin[1] mukaan nimensä saanut alue jakautuu kahteen kaupunginosaan. Pääasiassa asumiseen rakennettua ja väljästi tonttien keskelle sijoitettujen betonielementeistä rakennettujen piste- ja lamellitalojen aluetta on luonnehdittu lähiömäiseksi, mutta tarkempi tarkastelu osoittaa muuta. Kaupunkisuunnittelun näkökulmasta Amuri on nykyisin osa ruutukaavakeskustaa.[2]

Alueen keskiosassa on kolmi- ja nelikerroksisia lamellitaloja. Korkeat pistetalot ovat alueen reunoilla. Ratavarren tornitalojen juhlava ja monumentaalinen rivi katsoo Näsijärvelle ja on kaupunkikuvassa maamerkki. Korkeat lamellitalot seisovat rytmikkäästi rivissä kaupungin läpi kulkevan Satakunnankadun varressa. Arkkitehtonisesti kunnianhimoisimmat korttelit ovat alueen itäreunalla: ympäristöään suuremmat lamelli- ja pistetalot (asunto-osakeyhtiöt Näsinpuisto ja Amurinportti) yhdistävät asumisen ja palvelut ja muistuttavat etäisesti modernin arkkitehtuurin kansainvälisiä esimerkkejä, joissa yhteen monumentaaliseen rakennukseen sijoitettiin kaikki asumiseen tarvittava.[3]

Arkkitehtien Jaakko ja Antti Tähtinen 1965 suunnittelema Amurinportti. Väljästi tontille sijoitetut lamellitalot toivat kaupunkimaisemaan uuden mittakaavan. Samalla vanha sai väistyä uuden tieltä. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Juhani Riekkola 1967.

Pohjanmaan radan varteen sijoitettiin kuuden tornitalon rivi. Klinkkeripintaisen 1970-luvun alussa valmistuneen As. Oy Näsiniemen alkuperäiset piirteet on säilytetty. Kuva: Hannele Kuitunen 2015.

Vas.: Amurin keskiosan lamellitalot ovat keskellä tonttejaan. Katuvarteen istutettiin yleensä puurivi erottamaan ajorata pihasta ja pehmentämään talon edustalla olevan pysäköintialueen ilmettä. Kuva: Hannele Kuitunen 2018.
Oik.: Amurin länsiosan 1980- ja 1990-lukujen vaihteen harjakattoiset ja aiempaa monimuotoisemmat kerrostalot sijoitettiin siten, että syntyi suojaisia sisäpihoja ja polveilevia näkymiä alueen läpi. Kuva: Hannele Kuitunen 2018.

Amurin tontit jakautuvat kahteen osaan: rakennusten sisääntulon puolella kadun varressa ovat paikoitusalueet, rakennusten takana viheralueet, kevyen liikenteen väylä tai puiston puolella oleskelupiha istutuksineen. Poikkeuksen tekevät viimeisinä 1980- ja 1990-lukujen taitteessa toteutetut korttelit, joissa tontit ovat monimuotoisia ja pysäköinti sekä oleskelualueet jaettu useampiin osiin talojen väliin.

Vihreä Amuri

Vas.: Amurin lännestä itään halkaiseva ja puiden reunustama kevyen liikenteen väylä oli ennen Kalliokatu. Nimensä katu oli saanut keskellä Amuria sijainneesta paljaslakisesta kalliosta. Kuva: Hannele Kuitunen 2018. Oik.: Urheilukentäksi ja puistoksi kaavoitetulle alueelle rakennettiin portit muistuttamaan vanhoista amurilaisista pihoista. Paikalle tuotiin myös laatikkopuutarha marjapensaineen ja kukkineen. Kuva: Hannele Kuitunen 2017.

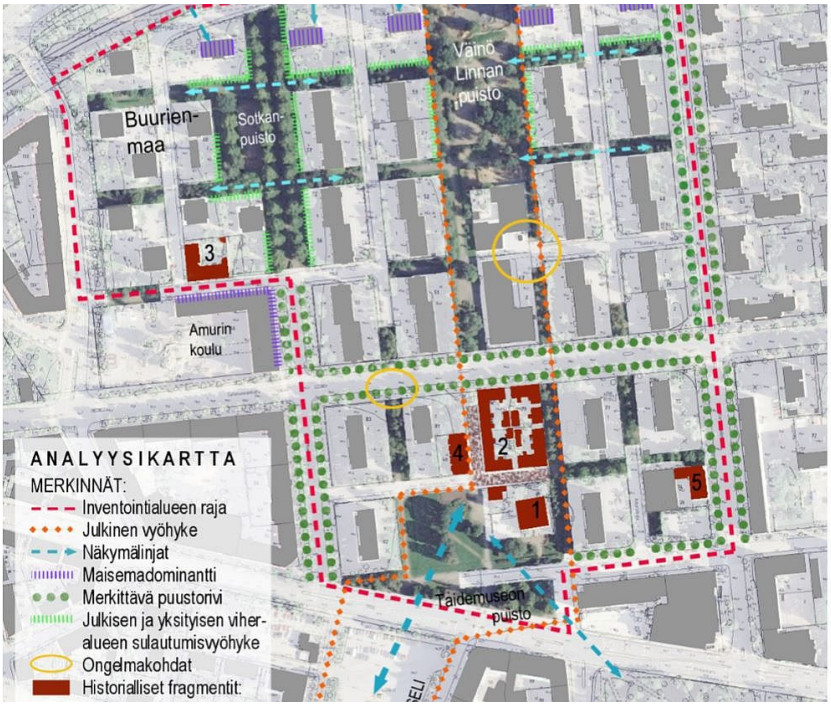

Väinö Linnan puisto jatkuu julkisena kaupunkitilana pohjoiseen radan ali Näsijärven rantaan ja Särkänniemeen sekä etelään päiväkoti- ja liiketonttien kautta Satakunnankadun yli Amurin työväenmuseokortteliin (kartalla nro 2), Tampereen taidemuseolle (nro 1), kuvan alareunassa näkyvälle Pyynikintorille ja Pyynikin kirkkopuistoon. Kuva: Tampereen kaupunki, kuvan käsittely Mirkku Haapasaari 2016.

Amurin katuverkosto on peräisin puu-Amurin ajalta. Kevyen liikenteen reitit kulkevat vanhojen katujen paikoilla itä-länsisuuntaisesti. Puut reunustavat kevyen liikenteen väylien lisäksi myös alueen kokoojakatuina toimivia pääkatuja. Alueen yleisilme on vehreä. Puistot, viheralueet ja leikkipaikat ovat olennainen osa Amuria ja kertovat 1900-luvun puolivälin modernismille ominaisesta ja koko suunnitteluideologian läpileikkaavasta ihmisen ja luonnon välisen suhteen käsittelystä. Toiminnallisen sydämen ja kaupunkilaisille yhteisen julkisen tilan tarjoaa Väinö Linnan puisto, joka on saanut uuden, Amurin historiaan monin tavoin viittaavan ilmeensä 2000-luvun alun kunnostuksessa.

Kasvava teollisuuskaupunki asuttaa työväkeään

Amuri syntyi 1850-luvulta alkaen. Vuonna 1779 perustetulla Tampereen kaupungilla oli laajentumistarve, joka perustui teollisuuden työväen asuttamiseen, mutta myös kaupungistumiseen yleensä. Kaupunki laajeni suunnitelmallisesti C. L. Engelin, C. L. Edelfeldtin ja Lambert Petterssonin asemakaavojen mukaan.

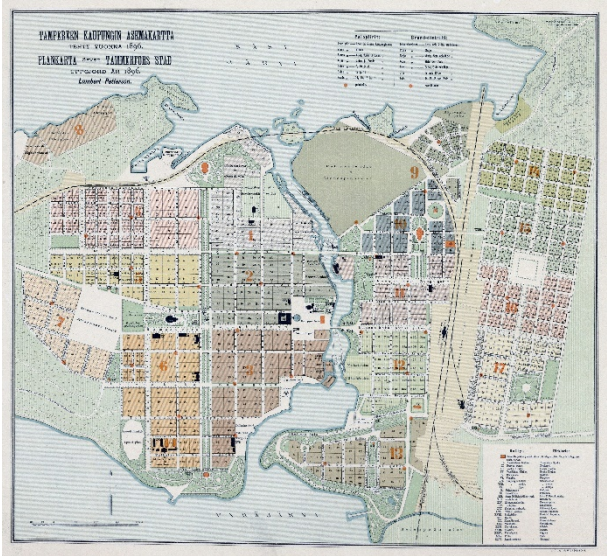

Amurin ruutukaavakorttelit näkyvät kartan luoteiskulmassa. Kartta: https://www.doria.fi/handle/10024/92047. Haettu 15.11.2018.

Amuri poikkesi vapaasti rakentuneista Tammerkosken varren Kyttälän tai kauemmas 1800-luvun lopulta alkaen rakentuneiden Pispalan ja Järvensivun kaltaisista esikaupunkialueista. Finlaysonin tehtaan 1850-luvulla rakennuttamat ensimmäiset työväen asuinkorttelit näyttivät suunnan kaupungin laajenemiselle kohti länttä. Vaiheittain 1860-luvulta 1890-luvulle tiukkaan ruutukaavan muotoon suunniteltu Amurin alue käsitti sekä yksityisten omistamia tontteja että tehtaiden, erityisesti Finlaysonin omistamia kortteleita.

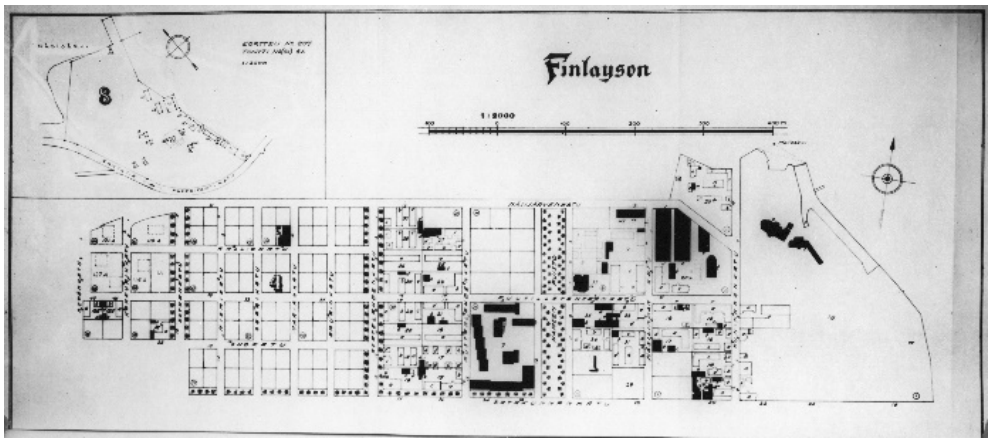

Finlayson hankki omistukseensa tontteja rakennuksineen koko 1900-luvun alun ajan. Alueen keskiosa säilyi suurelta osin yksityisomistuksessa. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

Alueen sosiaalinen rakenne oli monipuolinen, työväestö oli suurin asukasryhmä. Tontteja oli mahdollista hankkia pienellä alkupääomalla, joten talon omistajien joukossa oli myös työväkeä. Vahva kytkös suurteollisuuteen ja yhtenäinen rakennustapa tekivät alueesta erityislaatuisen.

Amurin kadut olivat monin paikoin kenttäkivettyjä vielä 1960-luvulla. Korttelien pienestä koosta johtuen katujen risteyksiä oli paljon. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Jarmo Jansson.

Puusta rakennettu Amuri oli laajimmillaan 1900-luvun alkupuolella. Rakennukset rajasivat katuja ja liikenneväylät halkoivat aluetta. Jos kasvillisuutta oli, se oli sisäpihoilla. Kortteleissa oli neljä samankokoista tonttia, jotka oli erotettu toisistaan aidoilla. Asuinrakennukset olivat kadun varressa ja sisäänkäynnit asuntoihin pihan puolelta. Piharakennukset olivat keskellä korttelia, takaseinät toisiaan vasten. Viimeiset talot rakennettiin 1900-luvun alussa ja niiden asunnoista tehtiin tasokkaampia. Asuntoihin rakennettiin oma keittiö, joihinkin jopa vesiklosetti sisälle. Vaatimattomissa asunnoissa keittiö jaettiin usean perheen kesken ja yhteiskäymälät olivat pihan perällä.

Erityisesti tehtaan asunnot käsittivät usein ”kamarin osuudella keittiöön”. Jokaisen kamarin asukkaalla oli oma paikkansa yhteisessä keittiössä. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Pekka Kyytinen 1964.

Rakennuksia alettiin uudistaa ja kunnostaa 1900-luvun alkupuolella. Yhteisiä wc-tiloja rakennettiin sisälle ja yhteiskeittiöasuntoja muutettiin asunnoiksi, joissa oli oma keittiö. Ahdas asuminen väljeni 1900-luvun puoliväliä kohti.

Ihanteeksi terveellinen ja turvallinen kaupunki

Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen haluttiin taata yhteiskuntarauha ja sen toteuttamisessa nähtiin yhtenä tärkeänä keinona hyvä asuminen. Hyvää asumista oli esimerkiksi asunnon ja asuinympäristön väljyys.[4] Ahtaita asuntoja pidettiin ongelmallisena paitsi hygienian, myös moraalin kannalta.[5] Huoli slummiutumisesta nousi julkisuuteen 1940-luvulla, samaan aikaan kun kaupunkisuunnittelijoita vaadittiin suunnittelemaan terveellisiä asuinalueita.[6] Tampereen Amurin ja Helsingin Kallion kaupunginosien tulevaisuutta havainnollistettiin kuvin 1956. Havainnekuvat esittivät, miten silloinen rakennusjärjestys mahdollisti kummallakin alueella niin tehokkaan ja tiiviin rakentamisen, että vaarana oli epäterveen ”slummin” syntyminen.[7]

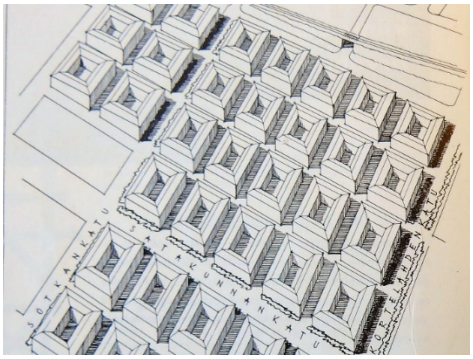

Tampereen kaupunki markkinoi Amurin saneerausta kuvalla, joka esitti millainen ”slummi” Amurista olisi voinut tulla silloisilla rakennusmääräyksillä. Alue olisi voitu rakentaa täyteen nelikerroksisia umpikortteleita. Kuvan keskellä alueen läpi kulkeva Satakunnankatu. Kuva: Tampereen kaupunki 1956.

Modernistinen kaupunkisuunnittelu vahvisti asemaansa toisesta maailmansodasta toipuvassa Suomessa. Asumisen eriyttäminen kaupungin muista toiminnoista, asuinalueiden väljyys ja vehreys sekä puistot ja muut vapaa-ajan viettoon tarkoitetut alueet nousivat tärkeiksi teemoiksi. Asuntosuunnittelu muuttui. Entisen ns. säädynmukaisen asunnon korvasi tasa-arvoinen, moderni asunto. Se suunniteltiin ydinperheelle ja asunnon huoneille nimettiin kullekin oma käyttötarkoitus.[8] Tämä asuntosuunnittelun malli vakiintui ja sitä käytettiin 1960- ja 1970-luvuilla myös amurilaisissa kerrostaloissa.

Asunnoista oli valtava pula ja asumisen tasovaatimukset kasvoivat.[9] Kaupunkisuunnittelijat ryhtyivät toimeen. Hyvinvoinnin, tasa-arvoisen asumisen sekä ydinperheeseen perustuvan yhteiskuntamallin ideat välittyivät tamperelaiseenkin kaupunkisuunnitteluun. Suunnittelua ohjasivat myös rakennusliikkeiden ja asuntorahoittajien aktiivisuus sekä halu näyttää Tampereen kasvu ja kehitys rakentamalla uutta.[10] Kaupunkien rakennetun ympäristön uudistumisen välttämättömyys oli kaavoittajana ja alan opettajana tunnetun arkkitehti Otto-Iivari Meurmanin näkemys. Meurman vaikutti voimakkaasti kaupunkisuunnitteluun ja ns. saneerausajattelun syntyyn myös Tampereella.[11] Amurin kaavoitus päätettiin käynnistää 1952. Tavoitteeksi asetettiin terveellinen, turvallinen, rauhallinen ja vihreä asuinympäristö, joka tarjoaisi vastapainon kiihkeälle kaupunkielämälle.[12]

Meurmanin vaikutus kaupunkien uudistamisessa oli suuri. Hän arvioi Tampereen kaavoitusta 1946, arvio paljastaa hänen asennoitumisensa vanhaan rakennuskantaan:

> *”Terveessä rakennustoiminnassa joutuvat vanhat rakennukset aina väistymään uudempien jäädessä edelleen asujamistoaan palvelemaan, kunnes lopulta niidenkin vuoro tulee antaa tilaa nuoremmille. Rakennuksilla ja kaupunginosilla on siten oma syntymänsä, elämänsä, vanhettumisensa ja häviämisensä.” [13]*

Kaavoitusprosessi 1952 - 1984: uusi vehreä ja väljä asuinalue syntyy

Kaupunki edisti alueen asemakaavoitusta eri keinoin. Uutta, saneeraavaa suunnittelua puolustivat näkyvästi Tampereen kaupungin arkkitehdit Aaro Alapeuso ja Inga Söderlund, jotka kirjoittivat ahkerasti paikallislehtiin. Kaupunki otti voimakkaasti kantaa uudistukseen julkaisemalla ja jakamalla jokaiseen amurilaiseen kotiin vuonna 1956 kirjasen ”Amurin kaupunginosan saneeraus, miksi se on tehtävä?”. Samaan aikaan rakennettiin Amurinlinna, uudenaikaisen modernin asumisen kunnianhimoinen esimerkki. Sen rakennutti Finlayson-Forssa Ab ja suunnitteli arkkitehti Erik Bryggman. Amurinlinnan uudenlaiset asunnot, korttelin monipuoliset toiminnat päiväkoteineen, pesuloineen ja keilahalleineen sekä rakennusten väljä sijoittelu tontille toimivat kannustimena jatkaa uudistustyötä myös muualla Amurissa. Amurinlinnan kortteliin sijoitettiin myös Tampereen ensimmäiseksi pilvenpiirtäjäksi nimitetty, tehtaan naispuolisten työntekijöiden asuinrakennukseksi tarkoitettu 14-kerroksinen Impilinna.

Asemakaavoitus oli hidasta, sillä maanomistus oli pirstaleista ja tonttien omistajien tavoitteet ristiriitaisia. Kaupunki päätti edistää asiaa järjestämällä asemakaavasta arkkitehtikilpailun vuonna 1960. Kilpailun voitti hämeenlinnalainen arkkitehti Heikki Aitola ehdotuksella, joka valittiin asemakaavoituksen pohjaksi. Lähtökohtana oli luoda kokonaan uusi, modernistisen kaupunkisuunnittelun mallin mukainen asuinalue kaupungin keskustan kylkeen. Asemakaava vahvistettiin vuonna 1965 ja se noudatti Aitolan ehdotusta pääpiirteissään.[14]

Tampereen kaupungin kaavoitusarkkitehti Aaro Alapeuso laati Amurin asemakaavan Kortelahdenkadun länsipuolelle, alueelle, joka oli läntisintä reunaa lukuun ottamatta pääosin yksityisomistuksessa
Kuva: kartat.tampere.fi

Amuri nähtiin kaupunkikeskustaan liittyvänä, mutta sen ulkopuolisena asuinalueena. Amuriin ei suunniteltu palveluita, sillä palvelut oli tarkoitus hakea kaupungin keskustasta.[15] Avoimen korttelirakenteen periaattein väljästi tonteille sijoitetut lamelli- ja pistetalojen ryhmät muodostivat alueen perusrakenteen. Suurimittakaavainen rakentaminen mahdollistettiin pieniä tontteja yhdistämällä. Rakennukset oli järkevää sijoittaa keskelle tonttia työmaajärjestelyiden vuoksi, toisaalta asumisen erottamista liikenneväylistä viheraluein pidettiin tärkeänä asumismukavuuden vuoksi.

Asemakaavan toteuttamisen vaikutus paljastuu vuoden 1946 ilmakuvan päälle digitoidussa nykytilannekuvasta. Kuva on Amurin läntisimmästä reunasta. Punaisella viivalla nykyiset rakennukset, vihreällä nykyiset puistot ja muut viheralueet sekä sinisellä kulkuväylät. Ilmakuva: kartat.tampere.fi, digitointi Hannele Kuitunen 2016.

Liikenteen sujuvuus ja väljyys kuuluivat arkkitehti Alapeuson Tampereen kaupunkisuunnittelulle asettamiin yleisiin tavoitteisiin. Tampereesta haluttiin elinvoimainen ja liikenteeltään kitkaton kaupunki.[16] Puisto keskellä Amuria (myöhemmin nimeltään Väinö Linnan puisto), aluetta itä-länsisuunnassa halkovat kevyen liikenteen väylät istutettuine reuna-alueineen, leikkipuisto ja urheilukentät, liikekeskus sekä loppuvaiheessa suunnitelmaan mukaan otettu Amurin työväenmuseokortteli edustivat vihersuunnittelun, vapaa-ajan ja liikenteen järjestelyiden osalta 1950-luvun suunnittelun tavoitteita. Suunnitelmassa ne yhdistettiin 1960-luvun tehokkuusajatteluun, teolliseen rakennustuotantoon ja ruutukaavamalliin asemakaavoituksen lähtökohtana.[17]

Amurin muutos alkoi alueen reunoilta ja viimeisenä purettiin alueen keskelle suunnitellun puistoalueen korttelit. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Eino R. Laaksonen 1960-69.

Amurin kaavoitus ja uudistus valmistuvat 1980-luvulla

Amurin kaavoitus päättyi 1980-luvun alussa. Silloin vahvistettiin läntisen osan suunnitelma, jonka laati arkkitehti Juha Jaakola Noppa-rakennusyhtiön aloitteesta. Suunnitelmassa osoitettiin entiselle Finlaysonin tehtaan työväen asuttamalle alueelle 4-6 kerroksisia asuintaloja viheralueineen. Tontit olivat aiempaa monimuotoisempia ja rakennukset sijoiteltu väljästi, mutta siten, että talojen väliin syntyi suojaisia piha-alueita. Pysäköinti oli jaettu useampiin osiin.

Alueen läpäissyt, Amurin ja Finlaysonin tehdasalueen yhdistänyt Puuvillatehtaankatu muutettiin kevyen liikenteen väyläksi ja sen varteen sijoitettiin liikehuoneistoja talojen kivijalkoihin. Kaavassa pyrittiin ensimmäisen kerran Amurin historiassa suojelemaan alueen ominaispiirteitä: vanhaa puustoa.[18] Suurin osa asuinrakennuksista oli ehditty jo purkaa. Puistoon, alueen keskelle sijoitettiin paikalla sijainneen Kuralan puutalokorttelin asukkaiden muistolle muistomerkki.

Kuralan muistomerkki pystytettiin Puuvillatehtaankadun varteen. Kurala on Finlaysonin työväen legendaarinen ja pihan ominaisuuksiin viittaava nimi. Taideteos on tehty amurilaisista portin pielikivistä. Pielikiviä on yhä nähtävissä muuallakin Amurissa. Kuva: Hannele Kuitunen 2018.

Sosiaalinen projekti

Asumisen laadun parantaminen oli Amurin uudistamisen alkuperäinen tarkoitus.[19] Alueelle muuttaneille uusi asunto amurilaisessa kerrostalossa oli muutos parempaan, yleensä väljempään asumiseen. Monet hankkivat alueelta myös ensimmäisen oman asuntonsa.[20] Suurin osa puu-Amurin silloisista, vuokralla asuneista asukkaista kuitenkin muutti tai joutui muuttamaan muualle.[21] Osa palasi myöhemmin takaisin.

Eräs haastateltava kuvailee muuttoa uuteen kotiin 1960-luvun Amurissa seuraavasti:
”Muistan hyvin kun me tultiin pojan kanssa siinä muuttoautossa ja mies tuli polkupyörällä ja sillä oli roskapussi mukana, joka piti jättää vanhaan paikkaan roskiin, mutta se tulee roskapussi pyörän sarvessa... Oltiin niin innoissamme... ! Siellä meillä (Satamakadulla) ei ollu kuin yksiö ja siinä meillä oli keittokomero ja alkoovi. Kun tänne (Amuriin) tultiin niin poika sitten, kun täällä oli tänkin verran huoneita, (kaksi huonetta ja keittiö) niin poika huusi meille (sisällä asunnossa): Hei missä te ootte?! ”[22]

Amuria uudistetaan taas

Amurin yleissuunnitelma on tekeillä 2010-luvun lopussa ja alueen uudistaminen on edessä jälleen kerran. Kaupunginosaa pidetään liian väljänä ja epäkaupunkimaisena. Miten tällaiseen kaupunkikäsitykseen pitäisi suhtautua? Kenen käsitys se on?

Amurin kaltaiset, vanhan rakenteen päälle rakennetut asuinalueet ovat historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti monikerroksisempia kuin yleisesti luullaan. Yhdenmukaiselta näyttävän kaupunkirakenteen sisällä on esimerkiksi Tampereella kaupunkihistoriallisia kerrostumia aina 1700-luvun lopulle asti.[23]

Lehmusten reunustama Sotkankatu erotti 1900-luvun alussa rakennetun Amurin läntisen, ns. Buurienmaan alueen keski-Amurista. Vuoden 1965 asemakaavassa alue osoitettiin puistoksi ja puisto rakennettiin 1970-luvulla. Nykyisellään puisto on vaikuttava vihertila ja sen puurivit ovat konkreettinen muisto puu-Amurin ajasta. Kuva: Hannele Kuitunen 2015.

Aika on jättänyt jälkensä niin fyysiseen ympäristöön kuin lukuisiin tarinoihin, elokuviin ja valokuviin. Miten historialliset kerrostumat tulisi huomioida suunnittelussa? Millaisia arvoja alueella on ja miten niitä voisi vaalia? Amurin työläismuseokortteli on ainoa puu-Amurista jäljelle jäänyt kokonainen kortteli. Museo kertoo tarinaa työväen Amurista. Vahvimpina elävätkin tarinat puu-Amurista. Amurin betoniset kerrostalot ovat jo yli 50 -vuotiaita ja myös niiden tarinaa on alettu kertoa. Alueen vahva identiteetti välittyy asukkaiden puheissa käsitteenä ”amurilaisuus”.[24] Amurilaisuudessa yhdistyvätkin entinen puu-Amuri ja nykyinen asuinalue.

Arvoista ja inventoinneista

Eri aikakausina on ollut erilaisia käsityksiä siitä, millainen on oikea ja tavoiteltava kaupunki. Nämä käsitykset tulisi nykyisessä kaupunkisuunnittelussa tunnistaa kaupunkisuunnittelun jatkumona. Amurin uudistaminen 1900-luvun loppupuolella oli ennen kaikkea sosiaalinen projekti. Siksi alueen tulevaisuuteen tähtäävät uudet suunnitelmat tulisi nähdä myös tästä näkökulmasta. Tärkeää olisi selvittää miten aluetta käytettiin ja millaisia jälkiä eri aikakaudet ovat jättäneet ihmisten käsityksiin, tarinoihin tai erilaisiin dokumentteihin. Nämä aineistot tarjoavat mahdollisuuden laajentaa suunnittelun osallistumisen ja kuulemisen käytäntöjä.[25]

Amurin rakennetun ympäristön inventoinnissa vuonna 2016 nostettiin esiin mm. avoin korttelirakenne ja viheralueet alueen luonteenomaisina piirteinä.[26] Paikan syvällisempi ymmärtäminen edellyttäisi paneutumista myös päällekkäisiin kulttuurisiin merkityksiin: eri aikakausien jättämiin jälkiin ja muistoihin.[27] Alueen tarkasteleminen historiallisten karttojen avulla on

hyvä ja käytetty menetelmä kaupunkikuvan kerrostuneisuuden selvittämisessä. Näin tehtyä selvitystä voi syventää tarkastelemalla kaupunkitilaa myös sosiaalisesta näkökulmasta.

Kaupunkitila syntyy suunnittelemalla ja käyttämällä, mutta myös kertomalla miten paikan kokee tai miten sen muistaa. Kaupunkitilaan voi liittyä myös menneisyyden konkreettisia jälkiä, joista asukkaat kertovat tarinoita ja joiden avulla paikan historiaa tai tapahtumia muistellaan. Olennaista on ymmärtää, että kaupunki ei ole vain fyysisten rakenteiden tai rakennusten muodostama kokonaisuus vaan käyttäjiensä luoma tila ja paikka.[28]

Vas.: Puu-Amurin pihoja rajasivat rakennukset ja monissa pihoissa kasvillisuutta oli vähän. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja E.M. Staf 1959.
Oik.: Uudistuksessa pihat avauttiin ympäristöönsä ja saivat istutuksia. Vehreys korostuu tonteilla, jotka rajautuvat viereisiin puistoihin, kuten tässä As. Oy Sotkantalojen pihassa. Kuva: Hannele Kuitunen 2018.

Kulttuuriympäristöselvitys tarjoaa tietoa suunnittelun tueksi ja suunnitelmien vaikutusten arvioimiseksi. Kun suunnitelmista nousee esiin tavoitteita, jotka ovat kulttuuriympäristön kannalta ristiriitaisia tai haastavia, tulee kulttuuriympäristöselvityksessä paneutua erityisesti niihin kysymyksiin. Esimerkiksi voi ottaa korttelit ja pihat. Kun kaupunkirakennetta halutaan tiivistää, olemassa olevat korttelit muuttuvat.

Kulttuuriympäristöselvityksessä täytyy tuoda esiin korttelirakenteen muutokset eri aikoina, mutta myös se, mitä muutokset ovat tarkoittaneet asukkaiden elämässä. Millaisia käyttöjä paikoilla on ollut, millaisia muistoja ja arvostuksia pihoihin on eri aikoina liittynyt? Amurilaisen umpipihan avautuminen alueen uudistamisen myötä rajattomaksi piha-alueeksi on hyvä esimerkki. Puu-Amurissa piha oli toistuvien, mutta satunnaisten kohtaamisten puolijulkinen tila. Naapureita ei voinut välttyä tapaamasta. Nämä pihat saavat asukkaiden muistoissa paljon tilaa.

Modernin Amurin pihoista tuli julkisempia, vapaa-ajan viettoon ja virkistykseen tarkoitettuja ulkotiloja, joita alueen puistot, leikkipaikat ja urheilukentät täydentävät. Käytännössä pihojen merkitys asukkaiden välisten kohtaamisten paikkoina väheni. Naapureita ei tarvitse välttämättä enää kohdata pihalla. Modernia asumista koskevissa muistoissa korostuvat pihapiirin sijaan asunto ja perhe.

Myös arkisen tutut kerrostalot jäävät helposti liian vähälle huomiolle selvityksissä. Onko edelleen vaikeaa tunnistaa 1900-luvun jälkipuolen asuintaloarkkitehtuurin tai -alueen arvokkaita ominaisuuksia? Kiinnostavat arkkitehtoniset ratkaisut, suunnittelijat ja rakennuttamisen prosessit avautuvat tarkemmin aluetta tutkimalla, Amurin tapauksessakin.[29]

Kankurinkadun varteen rakennettiin arkkitehti Taito Uusitalon suunnittelema ja Tampereen Asuntosäästäjät ry:n Finlaysonin tehtaan työväelle rakennuttama kolmen kerrostalon kokonaisuus 1960-luvun lopussa. Rakennukset ovat hillittyä ja linjakasta modernia arkkitehtuuria. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja ei tiedossa.

Vas.: As.Oy Näsinpuiston porrashuone on esimerkki laadukkaasta sisätilojen suunnittelusta. Sisääntulo kahdesta suunnasta ja suuret lasiseinät tekevät tilasta avaran. Kuva: Hannele Kuitunen 2018.
Oik.: Lehmusten läpi siilautuva auringon valo leikkii ratavarren tornitalon klinkkeripinnalla. Rakennuksessa on suuret maisemaikkunat. Kuva: Hannele Kuitunen 2015.

Amurin arvokkaita ominaispiirteitä

Amurin rakennetun ympäristön tarkempi tutkimus, asukkaiden haastattelut sekä vuonna 2016 tehty rakennetun ympäristön inventointi tarjoavat arvottamisen aineksia. Amurilainen rakennettu ympäristö pitää sisällään monenlaisia arvokkaita piirteitä:

- Asemakaavaratkaisu ja tonttien järjestelyt modernistisen kaupunkisuunnittelun esimerkkinä: Pihojen jakautuminen liikennepihaksi ja oleskelupihaksi, oleskelupihat osana puistojen viherympäristöä.
- Yhteydet muuhun kaupunkiin kevyen liikenteen verkoston kautta. Modernistisen kaupunkisuunnittelun liikkumisen turvallisuutta koskevan tavoitteen toteutuminen.
- Kaupunkikuva: väljyys ja näkymät. Näkymät asunnoista viheralueille, vihreän puistomaisen kaupunkitilan jatkuminen läpi tonttien. Tonttien hienovaraiset rajat ja pihojen läpi ”virtaava” kaupunkitila. Tornitalojen rivi ja Näsinneula maamerkkeinä.
- Aluesuunnitelma: keskuspuisto ja kulttuurilaitosten muodostaman vyöhykkeen laadukas julkinen kaupunkitila. Yhteiset ei-kaupalliset kaupunkitilat: puistot ja kevyen liikenteen väylät. Modernistisen kaupunkisuunnittelun ihanteiden toteutuminen niissä.
- Modernin arkkitehtuurin 1960-luvun monumentaaliset ja kunnianhimoiset esimerkit suurkortteleissa: As. Oy Amurinportti ja Näsipuisto.
- Erik Bryggmanin suunnittelema Amurinlinna asuntosuunnittelun käännekohtana ja 1950-luvun arkkitehtonisten ihanteiden laadukkaana edustajana.
- Ihmisen mittakaava: lamellitalojen välitön suhde paikkaan ja yhteys asunnoista pihalle. Liikenneväylien mittasuhteet.
- Rakennusten arkkitehtuuri ja elementtitalojen estetiikka: pesubetoni materiaalina, julkisivujen arkkitehtuuri ja hienovaraisesti toteutetut yksityiskohdat, graafinen vaikutelma.
- Rakennussuunnittelu ja asunnot: väljät, toimivat ja helposti kalustettavat huoneet, asunto osana ympäristöään suurien ikkunoiden ja parvekkeen kautta. Taloyhtiöiden yhteiset tilat: pyykkituvat, saunaosastot, kylmäsäilytystilat ja varastot modernin asuntosuunnittelun esimerkkeinä.
- Kaupunkihistorialliset kerrostumat 1800- ja 1900-luvuilta: entiset kadut kevyen liikenteen väylinä muistona modernistisesta kaupunkisuunnittelusta, vanha puusto katujen varsilla puu-Amurin ajalta. 1800-luvun asemakaavan mukaiset katulinjat ja korttelit.
- Amurilaisuus. Alueen identiteetti *asukkaiden* kertomana ja tuottamana.

KIRJOITTAJA Hannele Kuitunen, filosofian maisteri, artikkeli perustuu tekijän väitöskirjaa varten tekeillä olevaan tutkimustyöhön.

LÄHTEET

Adams, David 2011: Everyday experiences of the modern city: remembering the post-war reconstruction of Birmingham. *Planning Perspectives* 26:2.

Alapeuso, Aaro 1950: Tampereen asemakaavoituksen viimeaikaiset ja lähitulevaisuuden päätehtävät. *Tammerkoski* 1950, nrot 9-10.

Haapasaari, Mirkku 2016: *Amuri. Rakennetun kulttuuriympäristön inventointi*. Julkaisematon moniste. Pirkanmaan maakuntamuseo.

Hankonen, Johanna 1994: *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuntoalueiden rakentumisessa 1960-luvulla.* Tampereen teknillinen korkeakoulu Arkkitehtuurin osasto. Otatieto Oy.

Helander, Vilhelm & Sundman, Mikael 1972: *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa*. Asuntohallituksen tutkimus- ja suunnitteluosasto, julkaisusarja A:5.

Hertzen, Heikki S. 1946: *Koti vaiko kasarmi lapsillemme. Asunnontarvitsijoiden näkökohtia asunto- ja asemakaavoituskysymyksissä.* Väestöliiton julkaisuja n:o 15. WSOY.

Karhunen, Eeva 2014: *Porin Kuudennen osan tarinoista rakennettu kulttuuriperintö.* Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 379. Turku.

Koskinen, Tarmo – Savisaari, Anja 1971: *Onni yksillä pesä kaikilla. Tutkimus Amurin ja Tammelan saneerauksesta Tampereen kaupungissa.* Tampereen yliopiston tutkimuslaitos.

Kuitunen, Hannele 2016: *Saneerattu kaupunki. Tampereen Amurin Finlaysonin työläisten asuinalueen muutos 1960- ja 1970-luvuilla 2000-luvun kaupunkikäsitysten valossa*. Julkaisematon moniste.

Meurman, Otto-Iivari 1946: *Tampereen keskustan asemakaavan terveyttämiskysymyksistä*. Tampereen Teknillisen seuran julkaisuja. Tampere.

Mäkelä, Mika – Enbom, Leena 2015: *Puu-Kallion saneeraus modernistisena projektina.* Yhdyskuntasuunnittelu 2015:4.

Mäkelä, Mika 2013: *Kallion saneeraus modernistisen kaupunkisuunnittelun esimerkkinä.* Pro Gradu tutkielma. Geotieteiden ja maantieteen laitos. Helsingin yliopisto.

Peltoniemi, Teuvo 2018: Suomalaiset ihannesiirtokunnat. http://www.sosiomedia.fi/utopia/suomi_artikkeli.htm (haettu 17.12.2018).

Saarikangas, Kirsi 2002: *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. SKS. Helsinki.

Salmela, Ulla 2004: *Urban Space and Social Welfare. Otto-Iivari Meurman as a planner of Finnish Towns 1914-1937*. Taidehistorian seura – Föreningen för Konsthistoria. Taidehistoriallisia tutkimuksia – Konsthistoriska studier 30. Helsinki.

Söderlund, Inga 1955: Puutarhakadun ja Amurin kaupunginosan saneeraussuunnitelmat. *Tammerkoski* 1955, nro 2.

Tampereen kaupunginhallitus 1956*: Amurin saneeraus, miksi se oli tehtävä*. Tampereen kaupunginhallituksen selosteita.

Tampereen kaupunki 2017: *Keskustan strateginen osayleiskaava*. https://www.tampere.fi/asuminen-ja-ymparisto/kaavoitus/yleiskaavoitus/keskustan-strateginen-osayleiskaava.html (haettu 17.12.2018).

Tighe Rosie & Opelt Timothy J. 2016: Collective memory and planning: the continuing legacy of urban renewal in Asheville. *Journal of Planning History* 2016. vol 15(1).

Tuomi, Timo 2005: *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin.* SKS. Helsinki.

Tampereen kaupunki 1982. Asemakaavaselostus. https://kartat.tampere.fi/oskari (haettu 17.12.2018).

HAASTATTELUT
Haastatteluaineistot 2015 ja 2018, kirjoittajan hallussa.

VIITTEET

[1] Suomesta lähti joukko ihmisiä 1868 perustamaan Strelokin ihanneyhdyskuntaa Venäjälle Siperiaan, Amuriin. Utopiayhdyskunnan perustamisen uutisointi innoitti nimittämään Tampereella ”kauas länteen” perustettua uutta asuinaluetta Amuriksi. Peltoniemi 2018.
[2] Tampereen kaupunki; keskustan strateginen osayleiskaava 2017.
[3] Esimerkiksi arkkitehti Le Corbusier´n Unité d´Habitation -rakennustyyppi, jota varioitiin paikallisesti. Berliinin asuntonäyttelyyn 1957 rakennettu ”Corbusier-house”.
[4] Salmela 2004, 37.
[5] Saarikangas 2002, 58-59.
[6] Hertzen 1946.
[7] Tampereen kaupunginhallitus 1956, Mäkelä-Enbom 2015.
[8] Saarikangas 2002, 33-34. Saarikangas käyttää modernista asunnosta myös käsitettä *luokaton* osoituksena, että modernin asunnon tilaratkaisu oli periaatteessa samanlainen huolimatta asukkaan ja omistajan yhteiskunnallisesta asemasta.
[9] Omaa asumisen tasoa koskevan käsityksen suhteellisuus nousi esiin Amuria koskevassa tutkimuksessa 1970-luvulla. Puutaloissa asuvat ihmiset olivat tyytyväisiä asumisen tasoon niin kauan kuin lähiympäristössä ja omassa yhteisössä suurin osa asui samalla tavalla. Naapuriin rakennetut uudet asuintalot saivat oman asumisen näyttämään ja tuntumaan huonommalta. Ks. Koskinen – Savisaari 1971, 91.
[10] Kaupungin kaavoitusarkkitehti Aaro Alapeuso esitteli useissa Tammerkoski-lehden artikkeleissaan tavoitteita kaupunkisuunnittelulle, esim. Tammerkoski 1954.
[11] Meurman 1946
[12] Hertzen 1954
[13] Tuomi 2005, 37 alkuperäinen Meurman 1946, 22.
[14] Kaupunkisuunnittelijoina toimivat Aaro Alapeuso ja Inga Söderlund.

[15] Söderlund 1955.
[16] Alapeuso 1950, 9-10.
[17] Johanna Hankosen väitöskirjassaan tarkastelema ns. tehokkuuden aikakausi osuu yhteen Amurin kaavoituksen ja rakentamisen kanssa, vaikkakin uudistuksen juuret ovat Tampereella vahvasti 1940- ja 1950-luvuilla. Hankonen 1994.
[18] Asemakaavaselostus 1982, Tampereen kaupunki.
[19] Aluksi puhuttiin tervehdyttämistä, terveyttämisestä, myöhemmin saneerauksesta. Helander – Sundman 1972.
[20] Asukashaastattelut Kuitunen 2015 ja 2018.
[21] Koskinen – Savisaari 1971, 67-79.
[22] Asukashaastattelut Kuitunen 2018.
[23] Jo Jean Limonin laatimassa kaupungin kartassa 1780 näkyy Amurin paikalla, sen itäosassa ns. kaupungin plantaasialueet, joita jaettiin kaupungin tonttien omistajille ilmaiseksi. Riita plantaasien omistuksesta leimasi kaupungin laajenemista koskevaa keskustelua 1800-luvulla.
[24] Asukashaastattelut Kuitunen 2015 ja 2018.
[25] Eeva Karhunen on väitöskirjassaan perehtynyt tarinoihin kulttuuriperinnön rakennusaineina ja pohtinut samalla myös kaupunkisuunnittelua, kaavoitusta ja rakennussuojelua viranomaisuuden ja toisaalta osallisten välisenä vuoropuheluna. Karhunen 2014.
[26] Haapasaari 2016, 20-22.
[27] Kansainvälistä tutkimusta 1900-luvun jälkipuolella uudistettujen, keskustojen kupeessa sijaitsevien asuinalueiden historiasta, sosiaalisesta taustasta ja uusista muutoksista on olemassa runsaasti esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa. Erityisenä huomion kohteena ovat tilojen käytöt ja asukkaiden niille antamat merkitykset. Suomessa aiheeseen ei ole vielä samalla tavoin perehdytty. Ks lisää esimerkiksi Tighe ja Opelt 2016 tai Adams 2011.
[28] Henri Lefebrven sosiaalisen tilan tuottamisen teoria Saarikangas 2002.
[29] Rakennuksia suunnitelleista arkkitehdeistä mainittakoon Olavi Suvitie ja Taito Uusitalo sekä Erkki Pasanen. Amuria koskevaan keskusteluun osallistuivat myös mm. arkkitehdit Seppo Rihlama ja Olli Kivinen. Jaakko ja Antti Tähtisen käsialaa on mm. As. Oy Amurinportin monumentaalinen korttelikokonaisuus. Vahvana modernistina Tampereen seudulla tunnettu Pekka Ilveskoski osallistui 1980-luvun itäisen osan rakennussuunnitteluun ja osoitti samalla muuntautumiskykynsä uudenlaisessa arkkitehtonisessa ilmaisussa.